

1. táblázat

Az egyes országok első kapcsolatteremtésének dátuma és az összeköttetések összeitartama 1978-ban.

Ország	Az összeköttetés összeitartama óra/perc	Az első kapcsolatteremtés dátuma
Ausztria	54 óra 45 perc	január 24
Hollandia	181 óra 15 perc	március 6
Nagy-Britannia	180 óra 45 perc	április 4
Skandináv országok (Dánia, Finnország, Norvégia, Svédország)	105 óra 30 perc	április 20
Franciaország	84 óra 25 perc	május 10
Csehszlovákia	88 óra	június 29
Magyarország	8 óra 30 perc	július 10

órán át álltak összeköttetésben. Ez nagyon szép eredmény, ha figyelembe vesszük azt, hogy az egyes résztvevő központokban ebben az időben folyt az információs dolgozók felkészítése, a felhasználók körének kialakítása, valamint a szolgáltatás igénybevételének szervezési előkészítése.

1979. február 13–15. között ülésezett Bécsben az INIS Tanácskozó Bizottsága. Egyebek mellett elemezték

az eddigiekben leírt kísérletet, és meghatározták az INIS/AGRIS rendszer további fejlesztésének a programját. A Tanácskozó Bizottság, pozitívan értékelve a kísérlet első szakaszának eredményeit, elhatározta a második szakaszra történő áttérést.

Az IAEA szoros munkakapcsolatot alakított ki az IIASA-val, amely a nemzetközi számítógép-hálózat tervének a kelet-európai koordinátora. A tárgyalások célja olyan telekommunikációs vonalak és hardware biztosítása, amelyek révén ezek az országok is közvetlenül hozzáférhetnének az IAEA számítógépében tárolt INIS/AGRIS adatbázisokhoz.

Ugyanakkor megbeszélések kezdődtek az ESA/IRS-el (Information Retrieval Service) – a számítógépes rendszer területén folytatandó együttműködésről. Ennek keretében a jövőben lehetséges lenne egy állandó vonalú INIS/AGRIS–ESA/IRS összekapcsolás Bécs és Frascati között. Ennek során az INIS tagországok felhasználói hozzáférhetnének az ESA/IRS adatbázisokhoz, az ESA/IRS szolgáltatás felhasználói pedig az INIS/AGRIS adatbázisokhoz.

/STANIK, Z.: 1. fáze experimentu MAAE s přímým přístupem k bázi dat INIS/AGRIS = Československá Informatika, 21. köt. 10. sz. 1979. p. 277–282./

(Szerencsés János)

PUBLIKÁCIÓS GYAKORLAT

A tudományos monográfiák kiadási gyakorlata

Az ismertetett cikk egy nagyobb, a tudományos művek kiadásával foglalkozó munka része, és a könyvjellegű kiadványok közül kizárólag a „monográfia”-nak titulált típusra koncentrál. A monográfia: kimerítő tanulmány *egyetlen* témaköréről. Terjedelme túlnő egy cikk keretén, tulajdonképpen inkább egy kutatási dokumentum, de mégsem kutatási jelentés, mert hagyományos könyv formában jelenik meg, kiadóvállalat gondozásában, beleértve az árusítást is.

A monográfia funkciója

A tudományos könyv- és folyóiratkiadás az ismereteket a szerző és az olvasó között közvetíti. Ha a tankönyv a tanár és diák közötti, a monográfia a tudósok és a kutatók közötti kommunikációs közeg. Nem az egyetlen, mert a kutatók egy része előszeretettel

teszi közzé felfedezését folyóiratközleményben, más része pedig az újabb keletű kommunikációs eszközben, a reportban.

A hagyományos könyv formájú monográfia lényegében egy-egy kiadóvállalat részére íródott kutatási jelentés. A kiadó szakavatott nemcsak a kézirat megválasztásában és szerkesztésében, de a könyv előállításában, példányszámának megállapításában, propagálásában, terjesztésében, árusításában is, szóval mindabban, amit a „könyvkiadás” jelent. Akár kereskedelmi, akár egyetemi kiadó publikálja a művet, annak jövedelmező terméknek kell lennie, hogy fedezze az üzleti vállalkozással járó rizikót. Ez alól a monográfia sem mentes, csupán azért, mert a magas tudomány szülötte. Viszont, *minél tudományosabb színvonalú egy mű, annál szűkebb a felvevő piac*, és nagyobb a kiadással járó kockázat. BELL megfogalmazásában: „Egy könyv, amely tönkre tehet egy tudományos kiadót, nem tartozik a tudományos kiadó tulajdonképpeni felségterületére.” (The proper domain of scholarly publishing = Scholarly Publishing. 1970. 1. sz. okt. 2.)

A szerző és a kiadó kapcsolata

A kiadóvállalat és a szerző egymástól függő szimbiotikus viszonyában az egyiknek színvonalas műre, a másiknak a munka kiadására és terjesztésére van szüksége.

Tudományos szintű monográfia írásánál nem elsősorban a haszon a vezérelv, hiszen a pénzügyi juttatás általában nem sok. Annál inkább a szerzőnek az a közlési vágya, hogy a felfedezését hírül adja a tudományos világnak, és ezáltal *növelje presztizsét*. Mégis: naivitás lenne azt hinni, hogy a szerző számára érdektelen a szerzői jogdíj! Tulajdonképpen a szerző is, a kiadóvállalat is előnyös helyzetbe szeretne kerülni a monográfia publikálásával: mindkettőben feszül a kommunikációs vágy, hiszen egy-egy sikeres könyv közös presztizs, a jövedelmező kiadás pedig *mind a két félnek kedvező vállalkozás*.

A tudományos kiadóvállalat addig él, amíg publikál, eltérően a tudóstól, aki megteheti, hogy ritkán vagy soha ne írjon könyvet. A kiadónak sokféle folyamatos költsége van – épület, személyzet, berendezés stb. – a vállalat fenntartására, ezért pontosan kell tudnia az évente kiadandó új könyvek számát és költségráfordítását. A gazdasági nyomás csakúgy, mint a reputáció mégis rákényszeríti a kiadót a szerzők felkutatására, az új művek írásának buzdítására.

Együttműködés a kiadói hálózatban

A kiadóvállalat és szerző közötti viszony összetett kapcsolatában sokféle ember változatos szerepet játszik. A tudományos könyvkiadásban a figyelem gyakran irányul a *közvetítők* jelentőségére. Ezeknek egyike a „*kiadót felhajtó tudós*” (senior scholar broker), akit közvetlen kapcsolat fűz a sajtó és a kiadóvállalatok vezető köreihez, élvezzi a bizalmukat, ezért hatása felmérhetetlen, ha fel tudja hívni a figyelmet valamely szerzőre vagy mű kiadására. A másik egy szerkesztőtípus, a „*kézirat-felhajtó*” (sponsoring, commissioning editor); az ő elsőrendű feladata, hogy jó kapcsolatokat építsen ki a tudományos körökkel új könyvek megírása érdekében.

A kiadó és a szerző között hullámzó kapcsolat-hálózatban a közvetítők sokféle státust tölthetnek be. Lehetnek valamely speciális diszciplína fontos sorozatának tudományos szerkesztői, a sorozat folytatásának gondjával. Betölthetnek szaktanácsadói funkciót, vagy egyszerűen baráti szálak fűzhetik őket a kiadóhoz. Jóllehet e közvetítők nem alkotnak formális rendszert, a kiadók mégis erőteljesen igénylik tanácsukat, ítéletüket. A kiadók és szerzők közötti viszony konkrét vizsgálatából kiderült, hogy más egyetemekhez képest pl. Cambridgeben és Oxfordban, kisebb mértékben Londonban,

a fiatal szerzők rendkívül kedvező helyzetben vannak, mert itt a jelentős, élvonalbeli tudósok a vezető kiadóvállalatok számára *rendszeresen közvetítenek könyvkiadási ötleteket*. Egy doktori disszertációban vagy postgraduális disszertáció tézisében, kutatási munkában ezek a tudósok meg tudják látni a jövőendő könyv kéziratát.

A monográfia szerzője

A kutatónak, tanárnak az egyetemen kötött megállapodásában fontos fejezet a kutatásra és az eredmények publikálására való elkötelezettség. Egyesek alig tesznek valamit ennek a kontaktusnak a teljesítésére, mások viszont mindent elkövetnek a publikálás érdekében. Ez utóbbi tendencia főleg a *természettudományok* körében jellemző, ahol a kutatónak kezdettől az a szándéka, hogy felfedezéseit közreadja folyóiratközleményként, kutatási jelentésként. Sok szerző azonban nem elégszik meg ezzel, különleges megelégedettséget talál munkájának könyvterjedelmű és -formájú publikálásában. Szereti a művét kézben tartani, kézbe venni. *A nyomtatott könyvnek még mindig misztikus varázsa van, amit a mikrofilmnap, úgy látszik, nem tud teljesen pótolni*.

A szerző kapcsolata a kiadóval változatos formában jöhet létre, az alkalmasszerűtől a „közbenjárók” céltudatos akciójáig. A kezdeti, előzetes kapcsolatokról sok előny származhat a könyv kéziratának megformálásakor, mert a szerző pontosan értékeli, hogy a potenciális olvasóréteg azonos a kiadó vásárlóközönségével, tehát *eladható könyvet kell írnia*. Ismeri a könyvkiadás üzleti részét is, mint például a példányszám és ár kalkuláció összefüggését, azt, hogy alacsony példányszámú könyvnél – 2000 alatt – csak viszonylagosan magas árral térül meg a kiadási költség.

A monográfia kiadója

Nagy-Britanniában a tudományos monográfiák kiadásával viszonylag kevés kiadóvállalat foglalkozik, és ezek többsége is inkább a speciális tárgykörökben megjelentetett művekkel tűnik ki. Egyesek kereskedelmi vállalkozások, mások, pl. az egyetemi kiadók nem azok, mégis fennmaradásukhoz *üzleti vállalkozásként kell működniük*. A szubvenció csak részben segítség, például lendíthet a könyv kiállításán (illusztrációk minősége stb.).

A tudományos kiadóvállalat leginkább magas színvonalú műveket kíván publikálni, mivel az általa kiadott művek kvalitásától függ a vállalat tekintélye és a művek eladhatóságának esélye is. Tekintettel a piacra, a kiadó a szerző számára nem mindig érthető számításokkal, számokkal bíbelődik, és ez gyakran vezet konfliktusokhoz.

A kiadó kénytelen a mű kiadásából származó nyereséggel törődni, mert ebből fizeti a szerzői jogdíjat (kb. 10%), a könyv előállítási költségét (kb. 20%), a vállalat személyzetének, épületének, gépparkjának fenntartását (kb. 30%), továbbá a kereskedelmi kedvezményt (kb. 30%). A fennmaradó 10% a kiadó nyeresége. Ebből az általános és nem mindig érvényes kalkulációból kiderül, hogy a magas egységköltség miatt az alacsony példányszámú könyvön a kiadó nem sokat keres. (Az olcsó kiadásoknál a nyereség a nagy példányszámból fakad).

Stabil gazdasági életben többé-kevésbé ismert egy-egy mű kiadásánál a nyereséges példányszám. Sajnos, az infláció a tudományos kiadókat az átlagnál is rosszabb helyzetbe juttatta a *papír- és nyomdaköltségek meredek emelkedése miatt*. Amihez, ugyancsak az infláció következtében, még az olyan közöltségek csökkenése társul, mint például a tudományos könyvkiadók egyik legjelentősebb piaci felvevőjének, a tudományos könyvtáraknak a beszerzési kerete.

Köztudott, hogy a felsőfokú oktatásügy fellendülése a 60-as és a 70-es évek elején *könyv-túltermelésben* is jelentkezett. Nem mindig kielégítő minőségű könyvekkel ugyan, mert a kedvező piaci helyzet kihasználásában más, a tudományos könyvkiadástól egyébként távolmaradó kiadók is részt vettek. E szép idők elmúltak, és a 70-es évek második felétől a tudományos könyvkiadásban csak a magas színvonalat ügyes üzleti gyakorlattal párosító kiadók maradtak rentábilisak.

A szerzők gyakran csodálkoznak könyvük magas árán, a gazdag propaganda hiányán (ami általában a tudományos folyóiratok recenzióira korlátozódik), csaldottak könyvük csöndes piacra dobásán. A tudományos monográfiák körül azonban nem lehet olyan zene-bonát csapni, mint például egy kalandregénynél, vagy szenzációs életrajznál. Könyvük piaca néhány tudományos könyvtárból, valamint a kutatók és tudósok olyan szűk köréből adódik, akik inkább szeretik a könyveket saját könyvespolcukról leemelni.

A szerzők azzal tesznek szolgálatot igazán könyvüknek és a kiadónak, ha *jó kéziratot szállítanak határidőre, és a levonat ellenőrzését gyorsan, pontosan végzik*. A kiadók irtóznak a késlekedő szerzőtől, és gyűlölik, ha a korrigálás helyett új kéziratváltozattal áll elő.

Véggkövetkeztetés

A tudományos monográfia kiadása a kiadóval kapcsolatban lévő szerzőtől, illetőleg a potenciális szerzőtől függ. E kiadói kapcsolathálózat egyfelől a különféle tudományos intézményekből verbuválódott tudósok, kutatók, egyetemi tanárok szakértői, szaktanácsadói hálózatát tételezi fel, míg a másik oldalról, a kiadó részéről, a kutatás különféle területeivel ismerős kéziratfelhajtó

szerkesztőket. A kiadó és a szerző együttműködésében a szerző az olvasó, a kiadó pedig a vásárló szemszögéből szemléli a művet.

/MANN, P. H.: The publishing of scholarly monographs = The Journal of Documentation, 36. köt. 1. sz. 1980. p. 1-10./

(Dáczér Éva)

Nem-könyv anyagok: a fejlődés évtizede?

A könyv és a nem-könyv megegyezik abban, hogy mindkettő információt hordoz, és hogy ennek az információnak a visszakeresése hasonló módon szervezhető, csupán a formátum különbözősége jelentkezik a maga sajátos problémájával.

Bár a *nem könyv anyagok* (NKA) jó ideje a rendelkezésünkre állnak, általános bevezetésük a könyvtári világba csak az utóbbi tíz évben mutatkozott meg, különösen ami a multimedia gyűjtemények fogalmának bevezetését illeti. Az Egyesült Államokban a *Denver Public Library* már 1889-ben tudatosan szervezett gyűjteményt egyes anyagokból, 1906-ban a *New York State Library*-nak 60 000 metszete volt, a *Library of Congress* pedig a polgárháború vége (1865) óta gyűjti a térképeket. Filmek és hangfelvételek kb. 1890 óta készülnek. Ezeket általában az előállító vállalatok szakkönyvtárai archiválják. Lemezgyűjtemények keletkeztek a nemzeti könyvtárakban s újabban a public library-kban. Angliában 1935-ben létesült a nemzeti filmarchívum, s az Egyesült Államok nemzeti archívuma ugyanebben az évben hozta létre mozgókép és hangfelvétel osztályát.

Az audio-vizuális anyagoknak az *oktatásban* való felhasználása az 1950-es években kezdődött, és néhány oktatási intézmény könyvtára a 60-as évek végén tette rendszeressé ennek az anyagnak a gyűjtését. *Sok vita folyt akörül, hogy ki állítsa elő, ki gyűjtse és ki hasznosítsa az NKA-termékeket*. A 70-es évek elején természetlen argumentáció folyt ebben a kérdésben az oktatástechnikusok, a gyártó cégek és a könyvtárosok között. A könyvtárosok és a media-specialisták hajlamosak voltak úgy felfogni szakmájukat, mint amelynek a másikkal nincs közös talaja, végül azonban a media-specialisták belátták, hogy anyaguk rendszerezése terén segítségre szorulnak, a könyvtárosok pedig az anyag rendszerezése során jobban megismertek a mediákkal.

Az audio-vizuális (AV) *segédeszközök alkalmazása* nem különösebben új keletű: századunkban a fénykép, a film és a hangfelvétel már rendelkezésre állt. Az *AV-könyvtárosság* az, amely viszonylag későn alakult ki, különösen a mai rendszerezett formájában. Ez anyagok